

струкцій – В. Б.), але, як підкреслював С. С. Алексєєв, при певному їх рівні¹.

Розв'язання проблеми секундарних прав дозволяє представити той обсяг правових можливостей, які виникають у суб'єктів цивільних відносин при сукупності певних юридичних фактів, пояснити правову природу тих чи інших конструкцій, які існують в законодавстві, обрати більш адекватні способи захисту прав і законних інтересів зазначених суб'єктів у разі їх порушення.

Секундарне право не можна характеризувати як правоздатність особи, оскільки воно не носить загального характеру, а значить в однаковій мірі не проявляється по відношенню до виникнення будь-яких суб'єктивних прав і обов'язків особи і не є необхідним елементом для цього. І хоча секундарне право, як і правоздатність, не породжує права вимоги відповідної поведінки від визначеної особи, але наслідки його здійснення відбиваються на інтересах цієї особи, а сама вона перебуває у стані «претерпівання».

Секундарне право не можна характеризувати як суб'єктивне право, оскільки навряд чи для нього характерна можливість вимагати належної поведінки від зобов'язаних осіб.

Секундарне право представляє собою різновид суб'єктивної правової можливості втручання особи у чужу правову сферу з метою досягнення правового результату шляхом одностороннього волевиявлення, яка не потребує забезпеченості державним примусом, але тягне за собою пов'язаність третіх осіб. Секундарне право, як вторинне, виконує службову функцію, оскільки породжує основне суб'єктивне право, яке й є його об'єктом.

Яроцький В. Л., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права № 2, директор Науково-дослідного інституту правознавства Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЦІННІ ПАПЕРИ ЯК ПРАВОВИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІНІМІЗАЦІЇ МАЙНОВИХ РИЗИКІВ

Особливе функціональне призначення цінних паперів як об'єкта інструмента посвідчення майнових прав визначає специфіку розподілу

¹ Алексєєв С. С. Юридические конструкции – ключевое звено права // Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов. – М.: «Статут», 2002, с. 13–14.

ризиків суб'єктів досліджуваних відносин у ході їх здійснення. Ризики, пов'язані з реалізацією посвідчених цінними паперами майнових прав, особливо наочно виявляються в правовідносинах, заснованих на оформленні й емісії пред'явницьких цінних паперів боргової групи (змістом яких є відповідне грошове зобов'язання їх емітента). Одна з можливих ситуацій, пов'язана з ризиком виконання посвідченого цінним папером майнового права неналежному суб'єкту, визначається особливостями пред'явницьких документів. Такий документ потенційно може вийти з володіння його власника і бути пред'явлений до виконання особою, що придбала його незаконно. Виходячи із загальних положень зобов'язального права (ст. 599 ЦК України), зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Однією з умов визнання зобов'язання виконаним належним чином є здійснення боржником дій, що становлять його предмет, на користь належного кредитора. Це впливає з положень ст. 527 ЦК України, що передбачають виконання зобов'язання належними сторонами. Визначення належності чи неналежності сторін розглядуваних зобов'язальних правовідносин у момент виконання зобов'язання, заснованого на оформленні та видачі цінного папера, і практична реалізація вказаних положень законодавства залежать від легітимацийно-інструментального значення відповідного їх виду і форми випуску. У документарних цінних паперах на пред'явника, наприклад, необхідним і достатнім для здійснення посвідчених ними майнових прав способом легітимациї управомоченої в даних правовідносинах особи є їх пред'явлення. В іменному чи ордерному цінному паперах (включаючи передані за бланковим індосаментом) у момент здійснення посвідченого цінним папером майнового права управомочена особа повинна бути персоніфікована шляхом вказівки його імені в тексті документа. В іменному й ордерному цінному паперах, що перейшли до набувача прав на них за бланковим індосаментом, останній користується правом власноручно вписати своє ім'я в бланк. У бездокументарних цінних паперах легітимация особи, що претендує на статус управомоченої, має свої особливості. Вона забезпечується шляхом співвіднесення даних, що персоніфікують її в цивільному обороті (вони, як правило, містяться в документах, що засвідчують особистість фізичної особи або повноваження представника юридичної), та імені (найменування) їх власника, зафіксованого в Національній депозитарній системі шляхом здійснення зберігачем облікового запису з вказівкою кількості і виду приналежних йому

цінних паперів одного емітента. Емітент має право виконати своє зобов'язання тільки суб'єкту, правомочності якого на прийняття виконання за цінним папером належним чином підтверджені. Тому прийняття виконання здебільшого здійснюється власником цінного папера особисто. Разом з тим, передача власниками цінних паперів правомочностей на прийняття виконання виражених у їх змісті зобов'язань третім особам на підставі відповідних цивільно-правових правочинів (наприклад, доручення) є припустимою. У цьому разі склад суб'єктів розглядуваних правовідносин, права яких повинні бути належним чином посвідчені, збільшиться.

Аналізована норма встановлює також, що сторони несуть ризик наслідків непред'явлення вимоги навести докази того, що обов'язок виконується належним боржником, а виконання приймається належним кредитором чи уповноваженою ним особою (ч. 2 ст. 527 ЦК України). Отже, виконання боржником зобов'язання неналежному кредитору (наприклад, внаслідок недбалості при перевірці законності його вимоги) за загальними правилами зобов'язального права не звільняє його від здійснення передбачених зобов'язанням дій (чи необхідності стримування від дій) на користь належного кредитора. У цьому разі належний кредитор має право вимоги виконання зобов'язання боржником (з огляду на зроблене неналежному кредитору виконання повторно) на його користь. Боржнику в розглянутому випадку належить право звернення до неналежного кредитора з вимогою про повернення безпідставно отриманого виконання за правилами, установленними положеннями стосовно набуття або збереження майна без достатньої правової підстави (глава 83 підрозділу 2 книги 5 ЦК України).

Полегшений спосіб легітимації правоволодільця за цінними паперами на пред'явника впливає на правові наслідки пред'явлення документа для здійснення посвідчених ними майнових прав неуправомоченим суб'єктом. Отже, боржник підлягає звільненню від відповідальності перед належним кредитором, якщо він виконав зобов'язання пред'явнику пред'явницького цінного папера, який, хоча і володіє ним неправомірно, але заявив свою (фактично незаконну) вимогу до боржника про його виконання відповідно до вимог положень актів цивільного законодавства України. Це правило повинно поширюватися і на випадки, коли цінний папір на пред'явника загублений управомоченою особою, або в неї украдений, або вийшов з її володіння іншим шляхом,

поза її волею. Цінні папери на пред'явника, через найбільш спрощену порівняно з іншими документами процедуру легітимації управомоченої по них особи (тільки пред'явлення документа) піддають їхнього емітента ризику виконання зобов'язання неналежному кредитору найбільшою мірою. Іменні й ордерні цінні папери, що неправомірно вибули з володіння їхнього власника, також можуть бути незаконно пред'явлені до виконання. Однак у цьому разі незаконному власнику цінного папера доведеться удатися до додаткових незаконних дій з метою доказу своїх прав на документ у момент пред'явлення його до виконання. Це обумовлено додатковими вимогами чинного законодавства щодо легітимації управомоченої по таких цінних паперах особи. Наприклад, для здійснення майнових прав, посвідчених ордерними цінними паперами, незаконному власнику доведеться оформити незаконний (як не заснований на законному праві його здійснення) індосамент. Він необхідний йому із метою доказу своїх прав на документ у момент пред'явлення його до виконання в ході вчинення своїх протиправних дій. У ході здійснення прав, посвідчених іменними акціями, може застосовуватись трансферт – здійснення запису про перехід прав на цінний папір (і, як наслідок, статусу акціонера) до іншої особи.

Таким чином, з точки зору функціонального призначення в механізмі правового регулювання розглядуваних відносин цінні папери можуть розглядатися як особливий об'єкт-інструмент, застосування якого забезпечує мінімізацію низки майнових ризиків (вірогідності настання певних небажаних для учасника досліджуваних правовідносин майнових наслідків). Більш того, іноді вірогідність виникнення небажаних наслідків навіть унеможлиблюється за рахунок встановлення особливих нормативних механізмів здійснення посвідчених цінними паперами майнових прав. При цьому проблематика зниження або повного усунення ризиків суб'єктів досліджуваних правовідносин у ході здійснення належних їм майнових прав і виконання обов'язків не вичерпується наведеними міркуваннями. З огляду на це цілком слушною слід вважати пропозицію В. Г. Марчинського стосовно розробки Положення «Про страхування ризиків від здійснення довірчих операцій» у контексті забезпечення механізму обліку довірчих операцій у реєстрі власників іменних цінних паперів¹. Прогнозування таких ризиків дає змогу не тільки уникнути

---

¹ Див.: Марчинський В. Г. Правовий статус довірчого товариства як суб'єкта цивільно-правових відносин: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2003. – С. 19.

можливих негативних наслідків їх настання, але і висловити пропозиції стосовно подальшого вдосконалення чинного законодавства України про цінні папери.

Галянтич М. К., доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

ЦК України 2003 р. широко використовує категорію «інтерес», зокрема, про захист інтересів йдеться в ст.ст. 3, 15–21, 69, 67, не розкриваючи його змісту. Чепис О. І. під законними інтересами у цивільно-правовому змісті пропонує розуміти лише не опосередковані правом інтереси, що у широкому змісті збігаються в обсязі з соціально-економічними (фактичними) інтересами, що не суперечать нормам права, основам праву порядку й моральності найбільше відповідає основним началам цивільного права, заснованого на диспозитивному регулюванні відносин юридично рівних суб'єктів¹. В Конституції України, ЦК та деяких інших нормативних актах використовуються поняття «інтерес», «законні інтереси» та «охоронювані законом інтереси», хоча і неможливо зрозуміти значення яке вкладається у поняття інтерес².

Як зазначає П. П. Андрушко, законний інтерес відбиває лише прагнення свого носія до того, що не заборонено законом, тобто тільки його бажання, мрію, це прагнення у межах сфери правового регулювання до користування якимось конкретним матеріальним або нематеріальним благом³.

---

¹ Чепис О. І. Законний інтерес як категорія цивільного права / О. І. Чепис // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 551–559 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009–1/09hoiker.pdf>

² Венедиктова І. В. Охраняемый законом интерес в гражданском праве : монография / И. В. Венедиктова. –Х: Точка, 2012 – с.165.

³ Андрушко П. П. Категорія «інтерес» у кримінальному праві / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 81/2009. – С.85.